

ISSN (Print)2616-6887
ISSN (Online) 2617-605X

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES.
TURKOLOGY Series

Серия **ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ.**
ТЮРКОЛОГИЯ

№ 1 (130)/2020

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2020
Nur-Sultan, 2020
Нур-Султан, 2020

Бас редакторы: **Нургазина Р.А.**

с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Нечаева Е.Л.**, с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Ахметжанова Л.К.**, т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (халықаралық қатынастар)

Редакция алқасы

- Абжаппарова Б.Ж.** т.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Авдеева О.А. с.ғ.д., доцент, Лойола университеті, Чикаго, АҚШ (саяси ғылымдар)
Азмуханова А.М. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Әбдуалиұлы Б. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Әлібекұлы А. ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Әлиева С.К. т.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Барсуков А.М. с.ғ.к., доцент, Сібір басқару институты, ХШЖМҚРА филиалы (саяси ғылымдар)
Бирюков С.В. с.ғ.д., проф., Кемерово мемлекеттік университеті, Кемерово, Ресей (саяси ғылымдар)
Габдулина Б.А. т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Дәркенов К.Г. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Дүйсембекова М.К. с.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдасбекова А.Н. с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Зимони Иштван проф., Сегед университеті, Сегед, Венгрия (түркітану)
Ибраев Ш. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Ирфан Шахзад PhD, Саяси зерттеулер институты, Исламабад, Пәкістан (халықаралық қатынастар)
Каиржанов А.К. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Кайыркен Т.З. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Кожирова С.Б. с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Конқобаев К. ф.ғ.к., проф., Түркі академиясы халықаралық ұйымы, Нұр-Сұлтан (түркітану)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Ланко Д. А. с.ғ.к., доцент, Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей (саяси ғылымдар)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердам университеті, Амстердам, Нидерланды (халықаралық қатынастар)
Мандана Тишеяр PhD, Алламе Табатабаи университеті, Тегеран, Иран (халықаралық қатынастар)
Невская И.А. ф.ғ.к., проф., Гете атындағы университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (түркітану)
Нұрбаев Ж.Е. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Пунит Гаур PhD, проф., Нью-Дели университеті, Нью-Дели, Индия (аймақтану)
Пауло Ботта PhD, проф., Ла-Плата ұлттық университеті, Ла-Плата, Аргентина (саяси ғылымдар)
Рыстина И.С. PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Сейит Али Авджу PhD, Йылдырыма Баязит университеті, Анкара, Түркия (аймақтану)
Сомжүрек Б.Ж. т.ғ.к., доцент, Astana International University, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Тәштемханова Р.М. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Шаймердинова Н.Г. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 402 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Ә.С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген. 25.05.18 ж. № 17125-Ж -тіркеу куәлігі

Басуға 30.03.2020 ж. қол қойылды

Ашық қолданудағы электрондық нұсқа: <http://bulphysast.enu.kz>

Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 25 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-432)

Editor-in-Chief: **Roza Nurtazina**
Doctor of Political Sciences, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Deputy Editor-in-Chief: **Yelena Nechayeva**, Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Deputy Editor-in-Chief: **Leila Akhmetzhanova**, Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)

Editorial board

- Bekzhan Abdualiuly** Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Bibikhadisha Abzhapparova Doctor of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Aiman Azmukhanova Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Akzhigit Alibekuly Can. of Philology, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Saule Aliyeva Can. of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Ol'ga Avdeeva Doctor of Political Sci., Assoc.Prof., Loyola University, Chicago, USA (political science)
Aleksandr Barsukov Can. of Political Sci., Assoc.Prof., Siberian Institute of Management, Branch of RANEP, Russia (political science)
Sergey Biryukov Doctor of Political Sci., Prof., Kemerovo State University, Kemerovo, Russia (political science)
Bagysh Gabdulina Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Kurmangali Darkenov Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Maira Dyussebekova Can. of Political Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Shakir Ibrayev Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Irfan Shahzad PhD, Institute for Political Studies, Islamabad, Pakistan (international relations)
Abai Kairzhanov Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Tursynkhan Kaiyrken Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Kadyraly Konkobayev Can. of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Svetlana Kozhirova Doctor of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Danagul Kopezhanova PhD, Assoc. Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Dmitrij Lanko Can. of Political Sci., Assoc.Prof., St Peterburg Universiy, Saint Petersburg, Russia (political science)
Laszlo Maracz PhD, Prof. Amsterdam University, Amsterdam, Netherlands (international relations)
Mandana Tisheyar PhD, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (international relations)
Irina Nevskaya PhD, Goethe University, Germany, Frankfurt am Main (turkology)
Zhaslan Nurbayev Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Aigerim Ospanova PhD, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Punit Gaur PhD, Prof. University of New Delhi, New Delhi, India (regional studies)
Paulo Botta PhD, Prof., National University of La Plata, La Plata, Argentina (political science)
Indira Rystina PhD, L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Seyit Ali Avcu PhD, Yildirim Beyazit University, Ankara Turkey (regional studies)
Baubek Somzhurek Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Raihan Tashtemkhanova Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Nurila Shaymerdinova Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Akbota Zholdasbekova Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Alua Zholdybalina PhD, Assoc.Prof., Kazakhstan Institute for Strategic Studies, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Zimonyi Istvan Prof., University of Szeged, Szeged, Hungary (turkology)

Editorial address: 2, Satpayev str., of. 402, Nur-Sultan city, Kazakhstan, 010008.

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-432). E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Responsible secretary, computer layout: Aliya Zhumatayeva

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University **POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series**

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 17125-Ж from 25.05.2018

Signed in print 30.03.2020. Available at: <http://bulphysast.enu.kz>

Periodicity: 4 times a year. Circulation: 25 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-432)

Главный редактор: **Нуртазина Р.А.**
д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)
Зам. главного редактора: **Нечаева Е.Л.**, к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(полит. науки)
Зам. главного редактора: **Ахметжанова Л.К.**, к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан (международные отношения)

Редакционная коллегия

Абдуалиулы Б. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Абжаппарова Б.Ж. д.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Авдеева О. А. д.полит.н., доцент, университет Лойола, Чикаго, США (полит.науки)
Азмуханова А.М. к.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международные отношения)
Алибекулы А. к.ф.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Алиева С.К. к.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ.отношения)
Барсуков А. М. к.полит.н., доцент, Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, Новосибирск, Россия (политические науки)
Бирюков С.В. д.полит.н., проф., Кемеровский государственный университет, Кемерово, Россия (полит. науки)
Габдулина Б.А. к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Даркенов К.Г. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Дюсембекова М.К. к.полит.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Казахстанский институт стратегических исследований, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдасбекова А.Н. к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Зимони Иштван проф., Сегедский университет, Сегед, Венгрия (тюркология)
Ибраев Ш. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Ирфан Шахзад PhD, Институт политических исследований, Исламабад, Пакистан (международ. отношения)
Каиржанов А.К. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Кайыркен Т.З. д.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Кожирова С.Б. д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Конкобаев К. к.ф.н., проф., Международная Тюркская академия, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Ланко Д. А. к.полит.н., доцент, Санкт-Петербургский гос.университет, Санкт-Петербург, Россия (полит.науки)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердамский университет, Амстердам, Нидерланды (международ. отношения)
Мандана Тишеяр PhD, Университет Алламе Табатабаи, Тегеран, Иран (международ. отношения)
Невская И.А. PhD, Гете Университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (тюркология)
Нурбаев Ж.Е. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Пунит Гаур PhD, проф., университет Нью-Дели, Нью-Дели, Индия (регионоведение)
Пауло Ботта PhD, проф., национальный университет Ла-Платы, Ла-Плата, Аргентина (полит.науки)
Рыстина И.С. PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Сейит Али Авджу PhD, университет Йылдырыма Безыта, Турция (регионоведение)
Сомжурек Б.Ж. к.ист.н., доцент, Astana International University, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Таштемханова Р.М. д.ист.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Шаймердинова Н.Г. д.ф.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 402

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А.С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия:ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан

Регистрационное свидетельство № 17125-Ж от 25.05.18 г.

Подписано в печать: 30.03.2020 г.

Электронная версия в открытом доступе: <http://bulphysast.enu.kz>

Периодичность: 4 раза в год. Тираж: 25 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-432)

МАЗМҰНЫ

<i>Алимбеков Р.Ж.</i> Қорқыт Ата: аңыз және тарих	11
<i>Аскербек А.А., Есдаулетова А.М.</i> Бұрынғы КСРО құрамындағы елдердің ЕАЭО үлгісіндегі интеграциялық процестері	17
<i>Бакалов В.Г.</i> XX ғасырдың бірінші жартысындағы эстондық құқықтық жүйенің қалыптасуына Ресейдің нормативтік әсері	30
<i>Бюлегенова Б.Б., Өтегұлов О.Ж.</i> Израильдің ядролық бағдарламасының аймақтық қауіпсіздікке әсері	38
<i>Гишар Ж-П., Жанбулатова Р.С., Дюсембекова М.К.</i> Қытай полицентрлік әлемде	45
<i>Долженкова Е., Бакалов В.Г.</i> Латвия мен Эстониядағы Ресейлік насихаттың салыстырмалы талдауы	54
<i>Досжан Р.А.</i> «Дейін» шылауының тарихи-этимологиялық негіздері	71
<i>Досмахамбетұлы Ф.</i> Студент жастардың діндарлық деңгейі: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті мысалында	78
<i>Досмахамбетұлы Ф., Онучко М.Ю.</i> Конфессияаралық келісім қазақстандық тұрақтылықтың негізі ретінде	90
<i>Досымхан Е. Д.</i> ЕЭО-қа мүше мемлекеттерінің сауда-экономикалық қатынастар контекстіндегі интеграциялық процестердің даму тенденциялары	98
<i>Ермекебаева Ж.К.</i> Қазақстан Республикасында саяси партиялардың қызметін қоғамдық бақылау	107
<i>Есдаулетова А.М., Еркебаланов К.А.</i> Ядролық энергетикадағы Америка Құрама Штаттарының көшбасшылық мәселесі	117
<i>Жакупов Р.К.</i> «Үлкен Еуразия» тұжырымдамасының қазақстандық көрінісі	124
<i>Камалджанова Т.А., Хусаинова А.Ж.</i> Ең ықпалды кибер науқандар	137
<i>Қожбанхан Е.К., Калдыбекова А.Д.</i> «Постшындық» («Post-truth»), медиа және саясат	145
<i>Кусаинова А.М., Тянь Юань.</i> ҚХР сыртқы саясатын жүзеге асырудағы «жұмсақ күштің» тиімді құралдары	154
<i>Насимов М. Ө.</i> Тарихи сана және оның негізгі түсініктері	162
<i>Рысбекова-Чатаклы А.Б., Адильбекова Э.</i> «Көкжарлы Барақ батыр» жырындағы Барақ батыр бейнесі	172
<i>Садри Хуман А., МақДауэлл Г.</i> Билік ауысуының өзара байланысы: Каспийдегі Америка-Иран қарым-қатынасы	178
<i>Таирова Н.Р.</i> Шыңжаң Орта Азиядағы «Бір белдеу - бір жол» бастамасын жүзеге асырудағы географиялық «ХАБЫ» ретінде	185
<i>Шаймердинова Н.Г., Жиёмбай Б.С.</i> Қазақстандағы құмық диаспорасы тілінің ерекшеліктері	199

CONTENTS

<i>Alimbekov R. Zh.</i> Korkyt ata: Legends and History	11
<i>Askerbek A.A., Yesdauletova A.M.</i> EAEU is a sample for integration processes in the countries of former USSR	17
<i>Bakalov V.G.</i> Normative Influence of Russia on the Formation of the Estonian Legal System in the First Half of the Twentieth Century	30
<i>Byulegenova B.B., Otegulov O.J.</i> The impact of Israel’s nuclear program on regional security	38
<i>Guichard Jean-Paul, Zhanbulatova R.S., Dyussebekova M. K.</i> China in polycentric world	45
<i>Dolzhenkova E., Bakalov V.G.</i> Comparative analysis of Russian propaganda in Latvia and Estonia	54
<i>Doszhan R.</i> Historical and etymological basis of conjunction “Deyin”	71
<i>Dosmakhambetuly G.</i> Religious level of student youth: on the example of the L. N. Gumilyov Eurasian National University	78
<i>Dosmakhambetuly G., Onuchko M.U.</i> Interfaith Consensus as the Basis of Kazakhstan Stability	90
<i>Dossymkhan Ye.</i> The tendency of development of integration processes in the context of trade and economic relations of the EAEU participant countries	98
<i>Yermekbayeva Zh.K.</i> Public control over the activities of political parties in the Republic of Kazakhstan	107
<i>Yesdauletova A.M., Yerkebalanov K.A.</i> The United States of America nuclear energy leadership challenge	117
<i>Zhakupov R.K.</i> Kazakhstan’s vision of the concept “Great Eurasia”	124
<i>Kamaljanova T.A., Khussainova A.Zh.</i> The most influential cybercampaigns	137
<i>Kozhankhan E.K., Kaldybekova A.D.</i> Post-truth, media and politics	145
<i>Kussainova A. M., Tian Yuan.</i> Effective tools of “soft power” in the implementation of China’s foreign policy	154
<i>Nassimov M.O.</i> Historical consciousness and its main concepts	162
<i>Rysbekova-Chatakly A.B., Adilbekova E.</i> Image of Barak Batyr in Epos «Kokzharly Barak Batyr»	172
<i>Sadri Houman A., Greg McDowall.</i> Interlocking Power Shifts: US-Iran Relations in the Caspian	178
<i>Tairova N.R.</i> Xinjiang as a geographical « HUB « in China implementation of the initiative «One belt one road» in Central Asia	185
<i>Shaymerdinova N.G., Zhiyembay B.S.</i> Features of the language of the Kumyk Diaspora living in Kazakhstan	199

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

<i>Алимбеков Р.Ж.</i> Коркыт ата: предания и история	11
<i>Аскербек А.А., Есдаулетова А.М.</i> Интеграционные процессы в странах бывшего СССР на примере ЕАЭС	17
<i>Бакалов В. Г.</i> Нормативное влияние России на формирование эстонской правовой системы первой половины XX века	30
<i>Бюлегенова Б.Б., Отегулов О.Ж.</i> Влияние ядерной программы Израиля на региональную безопасность	38
<i>Гишар Ж-П., Жанбулатова Р.С., Дюсембекова М.К.</i> Китай в полицентричном мире	45
<i>Долженкова Е., Бакалов В. Г.</i> Сравнительный анализ российской пропаганды в Латвии и Эстонии	54
<i>Досжан Р.А.</i> Историко-этимологические основы союза «дейін»	71
<i>Досмахамбетұлы Г.</i> Религиозный уровень студенческой молодежи: на примере Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева	78
<i>Досмахамбетұлы Г., Онучко М.Ю.</i> Межконфессиональный консенсус как основа стабильности Казахстана	90
<i>Досымхан Е. Д.</i> Тенденция развития интеграционных процессов стран-участниц ЕАЭС в контексте торгово-экономических отношений	98
<i>Ермекбаева Ж.К.</i> Общественный контроль за деятельностью политических партий в Республике Казахстан	107
<i>Есдаулетова А.М., Еркебаланов К.А.</i> Проблема лидерства Соединенных Штатов Америки в ядерной энергетике	117
<i>Жакупов Р.К.</i> Казахстанское видение концепции «Большая Евразия»	124
<i>Камалджанова Т.А., Хусаинова А.Ж.</i> Самые влиятельные кибер-кампании	137
<i>Қожбанхан Е.К., Калдыбекова А.Д.</i> «Пост-правда» («Post-truth»), медиа и политика	145
<i>Кусаинова А.М., Тянь Юань.</i> Эффективные инструменты «мягкой силы» в реализации внешней политики КНР	154
<i>Насимов М.О.</i> Влияние факторов терроризма, экстремизма и сепаратизма на национальную политику Китайской Народной Республики	162
<i>Рысбекова-Чатаклы А.Б., Адильбекова Э.</i> Образ Барак батыра в эпосе «Кокжарлы Барак батыр»	172
<i>Садри Хуман А., МакДауэлл Г.</i> Взаимосвязь смены власти: американо-иранские отношения на Каспии	178
<i>Таирова Н.Р.</i> Синьцзян как географический «ХАБ» в реализации инициативы «Один пояс - один путь» в Центральной Азии	185
<i>Шаймердинова Н.Г., Жиембай Б.С.</i> Особенности языка кумыкской диаспоры, проживающих в Казахстане	199

КОЛОНКА РЕДАКТОРА

Политическое воззрение АБАЯ: критический синтез современности

В Казахстане 2020 год ознаменован 175-летним юбилем Абая Кунанбаева – выдающегося мыслителя и поэта, философия которого стала неотъемлемой частью культурной и национальной идентичности гражданского общества в мировом масштабе.

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в статье «Абай и Казахстан в XXI веке» призвал осмыслить творческое наследие великого Абая и рационально использовать его в деле модернизации общественного сознания и духовного развития нации. Концепция статьи стала важным компонентом государственной политики Казахстана, направленной на сохранение исторического наследия во имя будущего поколения.

Что может быть общего между жизненными установками, философией, знаниями Абая Кунанбаева XIX века и инновационной современностью XXI века?

Прежде всего отметим концепцию Абая о всесторонне развитом человеке, «Толық адам», в которой заложена идея о человеческом капитале: о трудолюбивых, открытых миру, стремящихся к постоянному развитию и добру граждан общества. Эта концепция в современных условиях становится главным ориентиром в воспитании студенческой молодежи в университетах Казахстана. Что мы должны извлекать из творчества Абая для политической науки? В чем актуальность и особенность политических воззрений Абая?

Обратимся к двум тенденциям политического воззрения Абая.

Во-первых. Эпоха Абая. Из политической истории мы знаем, что на рубеже XIX-XX веков в Казахстане происходили перемены в социально-экономической, политической и культурной сферах жизнедеятельности общества. Влияние капиталистических отношений, развитие демократической мысли, увеличение роли и значимости науки, образования способствовали началу прогресса и пересмотру устоявшихся ценностей, поиску новых ориентиров развития казахстанского общества.

Эпоха Абая - это время патриархально-феодалных устоев в казахской степи, которые стали трансформироваться с появлением товарно-денежных отношений, усилением феодального и колониального гнета, упразднением ханства, установлением волостного правления и вследствие борьбы за власть. В этих условиях политические воззрения и демократические стремления в борьбе за интересы трудового народа у Абая проявляются в его произведениях, отражающих проблемы социально-политической, экономической и культурной жизни общества.

К примеру, мыслитель поднимал вопросы демократизации судопроизводства, классовой сущности системы «выборов», политического союза царских властей и казахской феодальной верхушки в управлении регионами. На должности биев, по мнению Абая, «избираются невежественные люди», не знающие казахского обычного права, сводов законов, созданных Касымханом, Есимханом и Таукеханом.

По своим политическим взглядам Абай был далек от революционного демократизма и понимания необходимости модернизации экономической основы господствовавших общественно-политических порядков. Полагаем, что мыслитель с позиций идеализма считает политическую власть всеильной, так как все происходящее в общественной жизни зависит от воли людей, занимающих высокие государственные посты.

Другим аспектом в произведениях Абая стали идеи о роли общественных условий в формировании характера личности. Он писал: «Человек — дитя своего времени. Если плох тот или иной человек, то в этом виноваты все его современники». В одном из стихотворений 1902 года Абай отмечал: «Эпоха тянет за собой всех. Эпоха формирует людей», однако

рамки патриархально-феодалного общества не изменили его идеалистических взглядов на общественную жизнь.

Во-вторых. Эпоха XXI века. В наше время глобальные вызовы и риски требуют переосмысления Абая в современной политической науке. В условиях XXI века мировая цивилизация достигла суперскоростных инновационных технологий, люди стали образованными, креативными, активными участниками всех политических процессов гражданского общества. Однако сохранилась одна тенденция - социальные отношения природы человека, коммуникация между властью и обществом.

В этом аспекте книга наставлений «Гаклия» (Слова-назидания) Абая обретает особую актуальность в осмыслении богатства духовной культуры наших предков, в сохранении идентичности социума в потоке глобализации и социальной ответственности каждого гражданина.

В книге наставлений Абай излагает свое видение истории казахов, человеческого капитала, основанных на вопросах государственного управления, образования, нравственности, языка общения, права и морали. От культурного развития человека, считал мыслитель, напрямую зависит развитие мира. Чем больше узнает человек о мире, тем светлее становятся его душа и мысли. Высоконравственные люди — основа счастливого общества.

Проведем параллель между идеями Абая и актуализацией его концепций в государственной политике Казахстана.

Идеи Абая в XIX веке	Актуальность идеи в XXI веке
Концепция «полный человек»	Духовная основа человеческого капитала и социальная ответственность
Обучение и развитие народа	Непрерывное образование личности
Изучение иностранных языков	Концепция трехязычия в Казахстане
Уважительное отношение к родному языку	Развитие государственного языка
Изучение искусства	Формирование интеллектуальной нации
Единство народа и миролюбие	Конструктивный диалог между властью и обществом, Национальный совет общественного доверия
Проблема меритократии	Президентский молодежный кадровый резерв – социальный лифт для талантливой молодежи
Создание справедливого общества	Общество Всеобщего Труда Первого Президента Казахстана - Елбасы Н.А. Назарбаева и Концепция «народного государства» Президента РК К.-Ж.Токаева
Понятие «Камиль-мусульманин»	Съезды лидеров мировых и традиционных религий в Казахстане

В 32-ом слове «Слов-назиданий» Абай говорит о важности образования в жизни. К примеру, *«Когда вы изучаете науку, вы должны научиться знать правду, а не использовать свои знания, чтобы вступить в конфликт с кем-либо. Надеюсь помнить хорошо то, что ты знаешь, и надеюсь, что узнаешь то, что не знал... У человека есть два оружия для развития науки и образования, первое – мышление, обмен мнениями, второе – сохранить и защитить полученные знания».*

Эти мудрые слова должны стать эталоном для нашей студенческой молодежи: быть гражданами с высокими морально-этическими, культурными и общечеловеческими

ценностями. Вот почему идеи мудрого Абая по-прежнему актуальны.

Полагаем, что Абай, будучи первым евразийцем, призывал не замыкаться лишь в своей культуре, активно учить языки, познавать мировую культуру, обогащать тем самым свои познания об окружающем мире.

Для наших авторов, политологов, международников, тюркологов и регионоведов, есть большой диапазон исследования наследия Абая Кунанбаева в широком поле политической науки.

*С уважением, главный редактор,
доктор политических наук,
профессор ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нуртазина Р.А.*

XFTAP 16.21.25

Н.Г. Шаймердинова, Б.С. Жиёмбай

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: nurila1607@mail.ru, zhiembai_bibigul@mail.ru)

Қазақстандағы құмық диаспорасы тілінің ерекшеліктері

Аннотация. Қазақстан – көп ұлтты, көп конфессиялы мемлекет. Елімізде түркі тілдерінің ішіндегі қыпшақ, оғыз және қарлұқ топшаларына жататын тілдерде сөйлейтін 25-ке жуық ұлт өкілдері тұрады. Мақалада Қазақстанды мекен ететін құмық диаспорасының тілдік ерекшеліктері баяндалады. Қазіргі уақытта құмықтар ұлт ретінде Ресей Федерациясының оңтүстігі Дағыстанда жинақы түрде қоныс тепкен. Қазақстанда тұратын құмықтардың елімізге қоныс аудару себептері де түрлі тарихи-әлеуметтік жағдайларға байланысты екені белгілі. Диаспора өкілдеріне қатысты жүргізілген сауалнамалық және тарихи-лингвистикалық зерттеулерді шолу негізінде құмық тілінің қалыптасу ерекшеліктері, лексикалық қоры, кірме сөздер, фонетикалық және морфологиялық ерекшеліктері айқындалады.

Түйін сөздер: құмық, диаспора, тіл, фонетика, морфология, синтаксис, ерекшелік.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-130-1-199-207>

Кіріспе. Құмық тілі өзінің қалыптасуында терең тарихи даму жолын бастан өткерді. Барлық тарихи және лингвистикалық мәліметтер құмық халқының қыпшақтардың жақын мұрагерлерінің бірі екенін меңзейді және құмық тілінің дәл бүгінгі күйі өзінің даму жолында туыс (оғыз және бұлғар) және туыс емес (кавказ) тілдермен тығыз байланыста бола отырып, толықтай қыпшақтық негізін сақтап қалуы оны қыпшақ тілдері тобына жатқызуға мүмкіндік береді. Түркі тіл біліміндегі тілдерді топтастыру бағытында жетекшілікке алынып жүрген Н.А. Баскаков жіктемесіне сәйкес құмық тілі – Батыс хун тобының қыпшақ, оның ішінде қыпшақ-половец топшасына (көне қыпшақ, қазіргі қарайым, қарашай-балқар, құмық, қырым татарлары тілдері) енеді [1].

Құмықтардың негізгі өмір сүру ареалы – Ресей Федерациясының Дағыстан өлкесі, яғни Терек және Уллучай өзендері аралығындағы Хасавюрт, Бабаюрт, Буйнақ, Дербент, Қайтағ, Қаякет, Қарабудағкент аудандарын құрайды. Сондай-ақ, Ичкерия, Солтүстік Осетия мен Ставрополь өлкесінде де құмық қоныстары шоғырланған. Құмықтар өте шағын диаспора ретінде Иран, Сирия, Түркия мемлекеттерінде және Қазақстанда өмір сүреді. 2009 жылғы жүргізілген санақ мәліметтері бойынша құмық халқының жалпы саны әлем бойынша – 505 000 адамды құрайды, оның 503 060-ы Ресей территориясында, 1113-і – Украина, Беларусь, Латвияда өмір сүреді [2].

Қазақстандағы құмық диаспорасының өкілдері Маңғыстау және Жамбыл облыстарында қоныстанған. ҚР Статистика жөніндегі агенттігінің деректері бойынша Қазақстандағы құмық диаспорасының динамикасы мынадай көрсеткіштерге ие: 1970 жылы – 354 адам, 1979 жылы – 873 адам, 1989 жылы – 1700 адам, 1999 жылы – 643 адам, 2009 жылы – 481 адам [3].

Әлеуметтік-лингвистикалық мәліметке сүйенсек, құмық тілі – Дағыстандағы мемлекеттік тіл болып саналатын 6 тілдің бірі, яғни Дағыстан Республикасы Конституциясына сәйкес бұл тіл 1994 жылдан мемлекеттік тіл болып танылған. Дағыстан мемлекетінде құмық тілі бастауыш мектепте оқыту тілі ретінде, ал арнайы орта оқу орындары мен жоғары оқу орындарында пән ретінде оқытылады. Құмық тілінде оқулықтар, көркем және публицистикалық әдебиет, газет-журналдар шығарылып, радио-теледидар бағдарламалары жүргізіледі. Дағыстан Республикасында 1917 жылдан «Елдаш» республикалық саяси-

қоғамдық газеті шығарылады, ал Махачкала қаласында А.П. Салаватов атындағы Дағыстан мемлекеттік құмық музыка театры жұмыс істейді [4].

Құмық тілі 5 диалектіден тұрады, олар: хасавюрт, буйнақ, қайтақ, таулы және тер. Тер диалектісі Шешен, Ингуш Республикаларында және Осетияда байқалады. Кейбір диалектілерде Кавказ тілдерінің ұзақ мерзімді өзара әсері көрінеді, ішінара бұл «кавказдық» шұғыл-көмей дауыссыздардан байқалады. Қазіргі құмық әдеби тілі хасавюрт және буйнақ диалектілерінің негізінде қалыптасқан [5].

Еліміздегі құмық диаспора өкілдері Қазақстан Халықтары Ассамблеясының (ҚХА) Дағыстан этномәдени бірлестігіне қарайды, бірлестіктің төрағасы – Увайсов Мусаннип Зияутдинович [6]. Елімізді мекендеген құмық диаспора өкілдері дәл осындай қоғамдық орталықтар мен бірлестіктердің ұйытқысымен ұлттық құндылықтарын, тілін, салт-дәстүрін сақтап-дамытуға толықтай мүмкіндік алуда. Қазақстанда құмықтар әр түрлі жағдайлармен қоныстанған: екінші дүниежүзілік соғыс кезінде, тың игеру кезінде, туыс-тумаларының шақыруымен, т.с.с.

Қазақстанда алғаш рет Дағыстан мәдени орталығы 1996 жылы Алматы қаласында құрылды, қазіргі уақытта олар мекен ететін жер саны беске (Алматы, Алматы облысы, Ақтау, Атырау, Қарағанды) жетіп отыр. Бұл орталық өз құрамына 12 Дағыстанды мекендейтін ұлт өкілдерін біріктіреді. Бүгінгі күні дағыстандықтар мемлекетімізде түрлі салада қызмет атқарып, елдің дамуына өз үлесін қосуда [7].

Зерттеу әдістері мен дереккөздері. Түркі халықтарының бірі саналатын құмықтардың тарихы, тілі, мәдениеті ғалымдардың бірқатар зерттеулеріне арқау болғаны мәлім.

Құмықтар және олардың тілі туралы алғашқы деректерді Г.Ю. Клапрот еңбектерінен кездестіреміз. Ғалым алғашқылардың бірі болып Кавказ тайпалары мен халықтарын сипаттап, құмық тілінің глоссарийін жасады, құмық тілі лексикасын өзге түркі тілдерімен салыстыра зерттеді [8].

Құмық тілі үлгілерінің алғашқы жазбалары XVIII ғасырдың 70 жылдарына тиесілі, олардың қатарынан Л.Х. Бакмейстер жинаған лингвистикалық материалдар негізінде жазылған П.С. Паллас, Ф.П. Аделунг зерттеу еңбектері ерекше орын алады [9]. Ғалымдардың жинақтаған түркілік сөздік қоры мен материалдары түркі тілдері лексикографиясын салыстырмалы-тарихи мақсатта зерттеуге жол ашты. А.А. Шифнер орыс-құмық сөздігін жазып, сөздіктің көшірмесі К.Г. Залеман тарапынан жасалып, кейіннен бұл еңбек Н.К. Дмитриев зерттеуіне арқау болды [10, 183-247 б.].

Құмықтардың тарихы мен тілі туралы кейбір мәліметтерді И.Н. Березин [11] және Н.А. Аристов [12, 277-456 б.] қарастырған болатын. Сонымен қатар құмық тілінің ерекшеліктері, түркі тілдері жүйесіндегі алатын орны А.Н. Самойлович, А.Е. Крымский, В.А. Богородицкий, Г.И. Рамстедт, М. Рясянен, В. Котвич, Н.А. Баскаков, А.Н. Кононов, Л.С. Левитская секілді ғалымдардың тарихи-салыстырмалы зерттеулерінен көрініс тапты.

Құмықтардың өз арасынан шыққан этнограф, тарихшы Д.М. Шихалиев 1848 жылы «Құмықтар туралы құмықтың әңгімесі» атты очерк жазды. Бұл еңбек құмық тарихы мен этнографиясынан хабардар ететін алғашқы очерк санатына жатқызылды [13] 1848 жылы жазылған Т. Макаровтың еңбегі ғылымда құмық тілі, олардың диалектілері туралы, фонетикалық құрылымы мен грамматикалық құрылысы, сөздік қоры туралы толық мәлімет бере алған еңбек болып бағаланды [14] 1911 жылы Ю. Немет құмық және қарашай-балқар лексикасын салыстырмалы түрде қарастырып, қыпшақ тіліне жақындығы туралы өз зерттеуін жасады [15, 1274-1308 б.].

Құмық тілінің фонетикасы мен грамматикасының құрылымын зерттеу Н.К. Дмитриев тарапынан жүргізіліп, құмық тілінің фонетикалық құрылымы, морфология мен синтаксис мәселелері, диалектілерінің сипаттамасы берілді [16]. Құмық фонетикасының негізгі мәселелерін А.А. Моллаев, Ю.Д. Джанмавова, Н.Х. Ольмесова,

К.С. Кадыраджиева еңбектерінен кездестірсек, грамматикалық зерттеулер қатарынан Ю.П. Долинина, А.Г. Магомедов, Ю.Д. Джанмавов, В.Н. Джанаева, Д.М. Хангишиев, З.А. Магдиева, Н.Э. Гаджихахметов, Х.А. Махтиев зерттеулері жоғары бағаланды. Дәл осындай зерттеулердің негізінде құмық этнонимі жан-жақты талданып, құмықтардың тілі, түркі тілдерінің арасында алатын орны салыстырмалы түрде тыңғылықты қарастырылды.

Нәтиже мен талқы. «Қазіргі Қазақстан жағдайында қыпшақ-оғыз халықтарының этникалық мәдени мұрасын сақтау және дамыту» жобасы аясында жүргізілген сауалнамаға қатысқан 13 құмықтың еліміздегі тұрғылықты жері төмендегідей көрініс табады: 4 адам – Ақтөбе облысында, 3 адам – Оңтүстік Қазақстан облысында, 2 адам – Қарағанды облысында, 1 адам – Жамбыл облысында, 1 адам – Ақмола облысында тұратынын белгілесе, 2 адамның мекен-жайы нақты көрсетілмеген. Зерттеу жұмыстары сұхбат алу (аудио, видео, интервью), сауалнама толтыру әдістері бойынша жүргізілді.

Этникалық жіктелімі бойынша сауалнамаға қатысқан респонденттердің барлығы – ер адам, төлқұжаты бойынша – құмық деп көрсетілген. *Ұлттық таным бойынша* 13 құмықтың 12-сі – өздерін құмық, ал біреуі – өзін орыс ұлтына тиесілімін деп таниды. 13 респонденттің әкесінің ұлты – құмық. Сауалнама талдамасына сай, әке тарапынан құмықтардың ұлттық құрамы тек құмық ұлтынан тұрады. Ал аналық тармағы бойынша үш ұлттың қатыстылығын көруге болады: 3 респонденттің анасы – құмық, 1-еуінікі – татар, 1-еуінікі – орыс, 8 адам мәліметін көрсетпеген. Бұл құмық этносындағы аралас некелі жанұяларда *әке тармағы басымдықты құрайтындығын* дәлелдей түседі.

Респонденттердің барлығы орыс тілін еркін меңгерген және олардың басым бөлігі қазақ тілінде түсінсе алады. *Тілдік негіздер* бойынша құқық бұзу фактілерін ешбірі белгілемеген. Тіл саясатының қолайлы моделі ретінде қазақстандық құмықтар мемлекеттік тіл – қазақ тілін және ресми тіл – орыс тілін қатар қолданатын қос тілді болып келеді. *Тілдерді меңгеру, тілдік жағдайды* сауалнамаға қатысушылар арасында талдау бойынша: 5 адам – қазақ, құмық және орыс тілдерінде еркін сөйлейді, 4 адам – башқұрт, құмық және орыс тілдерінде еркін оқиды, 4 адам – қазақ, құмық, орыс тілдерінде еркін жазады, 5 адам – қазақ, құмық және орыс тілдерінде еркін түсінсе алады, 7 адам – орыс тілінде кітап, газет, және хабарландыруларды еркін оқиды, 9 адам – қазақ және орыс тілдеріндегі фильмдерді олардың ана тілінде түсіндірудің қажеті жоқ деп жауап берген.

Сауалнамадағы «Сіз ана тіліңіздегі халық ауыз әдебиеті үлгілерін (ертегілер, аңыздар, мифтер, тарихи поэмалар) білесіз бе? Қандай?» деген сұраққа 7 адам – «жоқ, білмеймін» деп жауап берсе, 1 адам – «хабарым бар, жатқа білмеймін», 1 адам – «аздап білемін» деп жауап берген, басқалары мәліметтерін көрсетпеген. Бұл құмық диаспорасы өкілдерінің басым бөлігінің ана тілінде ауыз әдебиеті үлгілерін білмейтіндігін көрсетеді [17].

Құмықтардың ғасырлар бойы көрші орналасқан халықтармен қоян-қолтық араласуы негізінде құмық тілі лексикасына авар, даргин, шешен, орыс тілдерінің әсері ерекше болды. Өзінің генетикалық құрамы жағынан құмық тілінің лексикалық қоры алтайлық, жалпытүркілік қабат, қыпшақтық лексика негізінде қалыптасқаны белгілі. Құмық тілі диалектілерінде қыпшақ, оғыз элементтерімен қатар, көне бұлғар тілінің элементтері де сақталған, бұл түркі тілдерінің туыстық деңгейін нақтылай түсетіні сөзсіз. Сондай-ақ түркі халықтары байланыс орнатқан туыс емес тілдер (угорлар, моңғолдар) әсері де құмық тілінен айқын көрініс тапқан.

Түркі тілдерінің өзге тілдермен мәдени, ареалды, тілдік қарым-қатынастарында тілдердің өзара байланысы лексика жүйесінен толық көрінетіні белгілі. Сондықтан да біз құмық тілінің қалыптасу ерекшеліктеріне тоқталуды жөн деп санаймыз.

Алтайлық қабат алтай тобы тілдер тобына тараған сөздерден тұрады және құмық тілінің негізін құрайды: *этек-етек, без-без (мата), кьайчы-қайшы, ине-ине, эшик-есік, чара-шара (ыдыс)*, т.б.

Жалпытүркілік сөздер көне және орта ғасыр түркі ескерткіштерінде қолданылған, сонымен қатар өзге түркі тілдерінде, оның ішінде құмық тілі мен оның диалектілерінде сақталуымен ерекшеленеді. Бұл түркілік қабат қазіргі түркі тілдерінде әр түрлі фонетикалық нұсқаларда ұшырасып жатады. Жалпы түркілік қабат құмық тілі лексикасындағы *туыстық атаулардан, аң-құс, өсімдік, адамның дене мүшелері* атауларынан көрінеді. Қыпшақ ерлік тобына жататындықтан, бұл тілдердің барлығы ерлік жалпы түркілік лексикалық қорды сақтап, бірыңғай фонетикалық-морфологиялық құрылымға негізделетіні белгілі жәйт. Жалпы түркілік қабаттың дені көне түркі тілінен тұратындығы белгілі, жалпы түркілік лексикалық қордың көпшілігі көне түркілік семантиканы сақтап қалған. Мәселен, *уьй (үй) көне түркі тілінде ev (үй); ястыкъ (жастық) көне түркі тілінде yastuc (жастық); тирмен (диірмен) көне түркі тілінде tegirtan (диірмен); элэк (елек) көне түркіде elak (елек); гийим (киім) көне түркіде kejim (киім мағынасында); азыкъ (азық) көне түркі тілінде aziq (азық, тағам)*, т.б.

Ғасырлар бойы өзге ареалды тілдермен аралас-құралас өмір сүруінің нәтижесінде қазіргі құмық тілі өз ішінен кірме сөздердің бірқатар тобын қабылдағанын байқаймыз:

1. Араб тілінен енген сөздер. Араб тілінен енген сөздердің өзін игерілу деңгейіне қарай бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады: а) қазіргі құмық тіліне сіңіп кеткен лексемалар, бұл сөздер қазіргі құмық әдеби тілінде де қолданысқа ие: *сабур (қаз. тілінде сабыр), ватан (қаз. тілінде отан)*, т.б.; ә) мейлінше аз қолданысқа ие арабизмдер, бұлардың қатарынан көне, тарихи сөздер, архаизмдер ерекше орын алады: *гьукумат (қаз. тілінде үкімет), гьаким (әкім), гьукму (үкім), муаллим (мұғалім), мактап (мектеп), илму (ілім)*, т.с.с.

Араб тіліндегі сөздердің көбіне тән қасиет оның көпмағыналылығында екені белгілі. Құмық тіліне енгенде бұл сөздер бір негізгі мағынаны ғана сақтап, көпмағыналылық жойылып, кейде моносемия мен дисемия дамиды. Мәселен, араб тілінде *әсил* сөзі «негіз», «түбір», «түпнұсқа», «шынайы», «ізгі» деген бірнеше мағына берсе, құмық тілінде *асыл* сөзінің «ізгі» мағынасы ғана сақталған. *Аманат* сөзінің мағынасы араб тілінде «өсиет», «тапсырма», «міндет», «кепіл» мағыналарын білдірсе, құмық тіліндегі *аманат* сөзі «кепіл» мағынасын сақтаған. Ал *таржумат* сөзі араб тілінде «аударма» және «өмірбаян» мағыналарында жұмсалса, құмық тіліне бұл сөздің *таржума* «аударма» мағынасы енген. Сондай-ақ құмық тілінде арабизмдер бір компоненті түркілік сөзден құралған синонимдік қатар түзейді: ар. *таржума* – құм. *гечёрюв* (аударма), маърифат – *билим* (білім), *шаркъ* – *гюнчыгъыш* (күншығыс, шығыс). Араб терминдері орыс тілінен енген сөздермен синонимдік қатынасқа түсіп қолданылады. Бұл әсіресе Қазақстанды мекендеген құмықтардың ауызекі сөйлеу тіліне тән: *тарих* – *история*, *масъала* – *проблема*, *макъала* – *статья*, *мухбир* – *корреспондент*. Араб тілінде көптік мағынада жұмсалған зат есім сөздердің құмық тілінде жекелік мағынада жұмсалуды байқалады: *авлад (балалар) – авлет (бала), авлия (әулиелер) – авлия (әулие)*. Құмық тіліне енген арабизмдердегі зат есімдердің көптік формаларының өзгерісі тілдік қарым-қатаныстағы морфологиялық, грамматикалық өзгеріс нәтижесін көрсетеді.

2. Парсы тілінен енген сөздер. Құмық тіліне парсы тілінен енген сөздерді лексика-грамматикалық сипатына қарай бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады: а) зат есімдер: *леген (таз), ахур (ақыр), зембил (зембіл), зер (зер)*, т.б.; ә) сын есімдер: *азат (азат, еркін), биябур (ұятты болу), жигер (жігер), назик (нәзік)*, т.б.; б) үстеу: *авадан (көбірек), аста (ақырын)*, т.б.; в) шылаулар: *гьам (тағзы), эгер (егер)*. Және де парсы тілінен енген сөздер лексика-семантикалық топтарына қарай да түрлі бағытты қамтиды, олар *туыстық атаулар, діни атаулар, дене мүшелері, жан-жануар атаулары, ботаникалық терминдер, киім, тағам атаулары*, т.б. Сөздерді былайша бөліп қарастыру құмық тіліне парсы тіліне енген сөздердің қатары көп екендігін білдіреді. Мәселен парсының «*биби*» сөзі үш түрлі мағынада жұмсалады: 1) ханым, ханшайым; 2) әйел адам; 3) үлкен әйелге қаратылып

айтылатын сөз (*әже, ана*), ал құмық тілінде «биби» – үлкен әйелге қаратып айтылатын мағынасын (*әже, апа*) ғана сақтап қалған.

3. Нахско-Дағыстан тілдерінен (Шығыс Кавказ тілдері) енген сөздер. Бұл негіздер құмық тілінің диалектілерінде көрініс тапқан. Ал құмық әдеби тілі бұл кірме сөздердің әсерін сезінбеді деп айтуға негіз бар. Мәселен, құмық тілі диалектілерінде қолданылатын *ухьи* – іргетас (фундамент), *увши* – негіз (основа), *шичи* – немере аға (двоюродный брат), т.б. сөздері бұған дәлел.

4. Көне үнді тілінен енген сөздер. Құмық тіліне бұл сөздер көне бұлғар, хазар және қыпшақ тілдері арқылы енген. *Эршен-булакь* құмық гидронимі көне үнділік *эршен-аршан* (минеральный источник, нектар) сөзінен жасалып тұр. Сондай-ақ *бурч (бұрыш)* термині де осы топ санатына жатады.

5. Қытай тілінен енген сөздер. *Топан – боран (ураган), кишмен (позолота).*

6. Моңғол тілінен енген сөздер. *Хонажин (телка), тулан (бес жасар жылқы), денен (төрт жасар жылқы),* т.б. Бұл сөздер құмық тіліне өзге түркі тілдері арқылы келген, қазақ тілінде де қолданысқа ие.

7. Орыс тілінен енген сөздер. Құмықтардың орыс ұлтымен етене аралас-құралас өмір сүруіне орай бұл тілден енген сөздердің қатарының көптігі байқалады. Құмық тіліне орыс тілінен енген сөздер көбінесе ауызекі сөйлеу тілі арқылы еніп, құмық тілінің фонетикалық заңдылықтарына бағына қолданылады. Мәселен, құмық тілінде анлаутта [в] жоқ, сол себепті ол өзге дауыссыз дыбыс арқылы берілген: *вожжа-гожа (вожжи), ведро-недре, ватага – батагъа (промысел).* Құмық тілінің зат есімдерінің жасалуында орыс тілінен енген бірқатар аффикстер құмық тілінің аффикстерімен ауысып қолданылады: *консервативность – консервативлик, авторство – авторлукь,* т.б. Орыс тілі сын есім сөздері құрамындағы -ный қосымшасы құмық тіліне енгенде түсіп қалуы байқалады: *аграрный – аграр, автономный – автоном, активный – актив, пассивный – пассив.* Орыс тілінен енген сөздер құмық тілінің етістіктерін жасауға қатысады: *автоматизировать – автоматлашдырмакь, активизироваться – активлешмек, газировать – газламакь,* т.б.

8. Батыс Еуропа елдері тілінен енген сөздер. Батыс Еуропа елдері тілінен енген кірме сөздер уақыт өте келе құмық тілі лексикасынан өз орнын тауып отырған, оларды да түрлі тақырыптарға бөліп қарастыруға болады. Мәселен, экономика, қаржы, нарықтық қатынасқа байланысты сөздер: *инвестор, бартер, брокер, ваучер, мониторинг, спонсор,* т.б.; *қоғамдықсаяси лексика: диаспора, презентация, коррупция, рейтинг, спикер,* т.б.

Байқап отырғанымыздай, қазіргі құмық тілінің лексикалық қоры өзге түркі тілдері секілді тарихи дәуір мәдени дәстүрлердің өзгерісін қабылдай отырып, өзге тілдерден кірме сөздерді қабылдап әрі тілге бейімдеп, толассыз даму үстінде болған. Бір тілге өзге тілдің әсер етуін, кірме сөздердің енуін тарихи заңдылық деп танымыз.

Жалпы алғанда, құмық тілі енетін қыпшақ-половец топшасының ерекшеліктерінің өзін төмендегідей белгілерден көруге болады:

а) қыпшақ-ноғай тобында қолданылатын қатаң [с] орнына [ш], [ч] орнына [ш] аффрикаты қолданысқа ие (бірақ қыпшақ-половец топшасының кейбір говорлары бұл ережеге бағынбайды): *таш (тас), қач (қаш).*

ә) сөз басында [ж] орнына [й] дыбысы қолданылады: *йол (жол).*

б) қыпшақ-ноғай топшасына қарағанда [м], [б], [п] дыбыстарының ассимиляциясы анық көрінеді;

в) [н], [д], [т] ассимиляциясы орын алмаған, алайда соңғы буын аффикстерінде д/т сәйкестігі сақталады:

г) ілік, табыс септіктері аффиксінің фонетикалық тұрақтылығы байқалады: -нын/-нин/-ның, -ны/-ни [18].

Құмық тілінің фонетикасын 8 дауысты, 23 дауыссыз дыбыс құрайды. Екпін құбылмалы түрде бірде сөздің басына, не ортасына, кейде соңына түседі. Дауыстылар

таңдай және ерін үндестігіне негізделеді: тіл алды дауыстыларынан тұратын түбірден кейін қосымшалар тіл алды қатарынан жалғанады, ерін дауыстыларынан кейін езулік дауысты келеді: *эрлер* (қазақ тілінде *ерлер*), *атлар* (*аттар*), *йолу* (*жолы*), *оймакъ* (*оймақ*), т.б.

Бірінші буында келмейтін у, уь қысаң дауыстылары тәуелдік жалғау жалғанғанда нөлдік формаға ауысады: *боюн* (*бойун*) (қаз. тілінде *мойын*) – *бойнум* (*мойным*). Къ, к, п шұғыл дауыссыздары интервокалды позицияда көрініс табады: *аякъ* (*аяқ*) – *аягъым* (*аяғым*).

Құмық тілі морфонологиясында сөз басында дауыссыздар үйлесімі және сөз соңында [б], [д], [г] ұяң дауыссыздары ұшыраспайды. Мұрын жолды дауыссыздармен біткен түбірлерден кейін аффикстердің бастапқы [д] дыбысы [н] дыбысына ауысады, ал [л] аффиксінің алдында мұрын жолды дауыссыз латералды [л] дауыссызына айналады: *йыланна* (қаз. тілінде *жыланда*) – *йылан+да*, *къазаллар* (қаз. тілінде *қазандар*) – *къазан+лар*. Сөз ортасында предикативті және анықтағыш къ синтагмасы дауыстыдан, үнді дауыссыздарынан кейін ұяңданады және шұғыл дауыссызға айналады, [г] дыбысы езулік дауысты және үнді дауыссыздарынан кейін үзілмелі қасиетін жоғалтады, ал ерін дауыстыларының алдында лабиалданады: *къара-гашлы* – *къара+къашлы* (*қара қасты*), *эки-йиши* – *эки+гиши* (*екі кісі*), *эки-вюн* – *эки+гюн* (*екі күн*) [19].

Зат есім мен есімдіктердің септелуінде -лар/-лер көптік жалғауы ілік, барыс, табыс септіктері жалғанған кезде, -ла/-ле түрінде көрініс табады: атланы (*аттарды*), атлағъа (*аттарға*), олағъа (*оларға*).

Семантика-грамматикалық құрылымына сәйкес құмық тілі аглютинативті тілге жатады, етістіктер жүйесі аналитикалық формаға ие. Грамматикалық қатынастар септік жалғауларымен қоса септеуліктер арқылы да көрінеді. Құмық тілінде 10 сөз табы бар, олар: *зат есім*, *сын есім*, *сан есім*, *есімдік*, *етістік*, *үстеу*, *септеулік*, *шылау*, *одағай*, *еліктеу сөздер*. Сын есімдер арнайы грамматикалық көрсеткіштерді иеленбейді. Тек қана түске қатысты атаулар -ғылт, -шылт, -сыман, -лдын аффикстер жүйесіне ие: *саргъылт* (*сарғылт*), *акъшылт* (*ақшыл*), *къызылсыман* (*қызылырақ*), *къаралдын* (*қаралау*), т.б. Көптік форма зат есім (субстантивтенген сын есім мен сан есімдерге), есімдік, етістіктерге (3-жақ формасында: *алдылар* (*они взяли*), *келмеслер* (*они не придут*)) арнайы лар/лер көрсеткіштері арқылы жасалады: *къазлар* (*қаздар*), *гишилер* (*кісілер*). Лар аффиксінің негізгі мағынасы көптік мән үстеу, ал жинақтаушы көптік мән қос сөздер арқылы көрініс табады: *агъа-ини* (*аға-іні*), *ата-ана*, *табун-табун* (*табын-табын*).

Құмық тілінің септіктер жүйесі алты септіктен тұрады, олар: атау (негізгі), ілік, барыс, табыс, шығыс. Тәуелдену категориясы екі жолмен жасалады: бірінде – затты өзіне тәуелді ету тәуелдік жалғаулары арқылы көрініс табады, мысалы атым (менің атым мағынасында), екіншісінде жіктеу есімдігі ілік септігінде тұрып, тәуелдеулі сөз тәуелдік жалғауымен тіркесіп қоладынылады, *мысалы мени атым* (*менің атым*) [20].

Сауалнамаға сәйкес елімізде тұратын құмық диаспора өкілдері өз ана тілін, әдеби мұраларын толық білмейді, тек орта буын өкілдері өз ана тілінде сөйлей алады. Десе де, бізге айтылған құмық тіліндегі ауызекі сөйлеу тілінде жиі қолданылатын сөйлемдерді назарларыңызға ұсынғанды жөн көрдік.

- Сиз къумукъ тил билемисиз? (*Сіз құмық тілін білесіз бе (білемісіз)?*)
- Мен къумукъ тилни уйренме башладым. (*Мен құмық тілін үйрене бастадым*).
- Мен шу сёзню къумукъча тюз айтаманмы? (*Мен бұл сөзді құмықша дұрыс (түзу) айтамын ба?*)
- Геч(игиз), мен янгылышгъанман. (*Кешіріңіз, мен қателестім (жаңылыстым)*).
- Багъышлагъыз, мен сизин хатиригизни къалдырма суюмей эдим. (*Кешіріңіз, мен сіздің көңіліңізді қалдырамын деп ойламадым*).
- Мен сизге бек разимен. (*Мен сізге бек ризамын (разымын)*).

Бұл мәтінде құмық тіліндегі ақпарат аз болғанымен, негізінен құмық тілі өзге

түркі тілдерінен, оның ішінде, қазақ тілінен фонетикалық ерекшеліктері арқылы ажыратылатындығын байқау қиын емес. Айтылған сөздерді ешқандай кедергісіз қазақ тілінде түсінуге мүмкіндік бар. Бұл сондай-ақ құмық диаспора өкілдерінің көптеген жылдар бойы қазақ халқымен етене жақын әрі көрші тұруы әсерінен де болуы мүмкін деп болжаймыз.

Қорытынды. Айтылған деректерді қорыта келе, құмықтардың Ресейдің оңтүстігінде Дағыстанда жинақы тұрып жатқан қыпшақ халықтарының бірі екендігін атап өткен орынды. Қазақстанға бұл халықтардың қоныс аудару себептері тарихи, әлеуметтік және кейбір жағдайларда жеке мәнге ие. Түркітану ғылымында құмық тілінің тілдік жүйесі тыңғылықты зерттелді деп айтуға толық негіз бар: нақты ерекшелік сөздік қордағы кірме сөздердің өзгерісінен байқалады. Қазақстанда тұратын құмықтардың сөздік қорындағы кірме сөздердің өзгерісіне қазақ және орыс тілдерінің әсері көрінеді. Құмық тілі фонетикалық және грамматикалық жүйе ішінде толықтай қыпшақ тілдер тобына тән ерекшеліктерді сақтаған. Қазақстандық құмықтардың тілін зерттеу барысында біздің тарапымыздан зат есімнің көптік формасының мағынасы мен қолданылуының кейбір ерекшеліктері, сын есімнің салыстырмалы шырай формасындағы сөз тудырушы аффикстердің бірізділігі анықталды.

Құмық респонденттері өз тілін ана тілі деп таниды, алайда оны отбасылық-тұрмыстық деңгейде ғана меңгерген; қазақ тілін түсінеді және балабақшада, мектепте оқиды, орыс тілін де жетік білетіндігімен ерекшеленеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Баскаков Н.А. Введение в изучение тюркских языков. – Москва: Высшая школа, 1969. – 383 с.
2. Портал «Всероссийская перепись населения 2010 г.» [Электрон. ресурс] https://gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (дата обращения 21.02.2020)
3. Министерство национальной экономики РК Комитет по статистике [Электрон. ресурс] www.stat.gov.kz (дата обращения 21.02.2020)
4. Кумыкский мир. Культура, история, современность [Электрон. ресурс] <http://kumukia.ru> (дата обращения 21.02.2020)
5. Керимов И.А. Очерки кумыкской диалектологии. – Махачкала: Дагучпедгиз, 1967. – 155 с.
6. Ассамблея народа Казахстана [Электрон. Ресурс] <https://assembly.kz/ethnos/kk/kumyki/> (дата обращения 21.02.2020).
7. Увайсов М.З. Дагестанцы в Казахстане. – Махачкала: Дагестанское книжное издательство, 2012. – 152 с.
8. Klapproth J.H. Reise in den kaukasus und nach georgien unternommen in den jahren 1807 und 1808. – Buchhandlungen des Hallischen Waisenhauses, 1814. – 626 p.
9. Паллас П.С. Сравнительный словарь всех языков и наречий. – СПб.: Типография у Шнора, 1789. – 440 с.
10. Дмитриев Н.К. Материалы по истории кумыкского языка // Языки Северного Кавказа и Дагестана. – Вып. 2. – М.-Л., 1949. – С.183-247.
11. Березин И.Н. Путешествие по Дагестану и Закавказью. – Казань, 1849. – 473 с.
12. Аристов Н.А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности // Живая старина. Вып. 3-4. – СПб, 1896. – С.277-456.
13. Шихалиев Д.М. Рассказ кумыка о кумыках. – Махачкала: Эпоха, 2012.
14. Макаров Т. Татарская грамматика кавказского наречия. – Тифлисъ: Тип. Канцелярии наместника кавк., 1848. – 144 с.
15. Nemeth J. Kumikisches und balkarisches Worterverzeichniss // Keleti Szemle, 1911-1912. – S.1274-1308
16. Дмитриев Н.К. Грамматика кумыкского языка. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1940. – 206 с.
17. Тюркский мир. [Электрон. ресурс] <http://tyurki.weebly.com> (дата обращения 21.02.2020)
18. Введение в тюркологию. Учебник / Ответственные редакторы д.ф.н., профессор Н.Г. Шаймердинова,

д.ф.н., профессор А.К. Каиржанов. – Астана: ЕНУ, 2013. – 304 с.

19. Ольмесов Н.Х. Фонетика кумыкского языка (система гласных). – Махачкала, 1985. – 325 с.

20. Языки мира: Тюркские языки. – М., 1996. – 543 с.

Н.Г. Шаймердинова, Б.С. Жиёмбай

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Особенности языка кумыкской диаспоры, проживающих в Казахстане

Аннотация. Казахстан – многонациональное, поликонфессиональное государство. В стране проживают более 25 тюркских этносов, говорящих на разных языках кыпчакских, огузских и карлукских подгрупп. В статье рассматриваются языковые особенности кумыкской диаспоры, проживающей в Казахстане. В настоящее время кумыки наиболее компактно проживают в южной части Российской Федерации, Дагестане. В Казахстан они мигрировали в силу исторических, социальных, личностных причин. На основе анкетирования и историко-лингвистических исследований выявлены особенности формирования кумыкского языка, его словарный фонд, заимствования, фонетические и морфологические различия.

Ключевые слова: кумык, диаспора, язык, фонетика, морфология, синтаксис, особенности.

N.G. Shaymerdinova, B.S. Zhiyembay

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Features of the language of the Kumyk Diaspora living in Kazakhstan

Abstract. Kazakhstan is a multi-ethnic, multi-confessional state. The country is home to more than 25 Turkic ethnic groups that speak different languages of the Kipchak, Oguz and Karluk subgroups. The article discusses the language features of the Kumyk Diaspora living in Kazakhstan. Currently, Kumyks live most compactly in Dagestan, the Russian Federation. They migrated to Kazakhstan for historical, social, and personal reasons. On the basis of questionnaires and historical and linguistic research, the features of the formation of the Kumyk language, revealed vocabulary, borrowings, phonetic and morphological differences.

Keywords: Kumyk, diaspora, language, phonetics, morphology, syntax, features.

References

1. Baskakov N.A. Vvedenie v izuchenie tjurkskih jazykov [Introduction to the study of Turkic languages] (Higher school, Moscow, 1969, 383 p.) [in Russian].
2. Portal «Vserossijskaja perepis' naselenija 2010 g.» [Portal all-Russian population census 2010] [Electronic resource]. Available at: https://gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (Accessed: 21.02.2020).
3. Ministerstvo nacional'noj jekonomiki RK Komitet po statistike [Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan Statistics Committee] [Electronic resource]. Available at: www.stat.gov.kz (Accessed: 21.02.2020)
4. Kumyk world. Culture, history, and modernity [Kumykskij mir. Kul'tura, istorija, sovremennost'] [Electronic resource]. Available at: <http://kumukia.ru> (Accessed: 21.02.2020).
5. Kerimov I.A. Očerki kumykskoj dialektologii [Essays on Kumyk dialectology] (Daguchpedgiz, Makhachkala, 1967, 155 p.) [in Russian].
6. Assambleja naroda Kazahstana [Kazakhstan peoples Assembly] [Electronic resource]. Available at: <https://assembly.kz/ethnos/kk/kumyki/> (Accessed: 21.02.2020).
7. Uvajsov M.Z. Dagestancy v Kazahstane [Dagestanis in Kazakhstan] (Dagestan book publishing house, Makhach-

kala, 2012, 152 p.) [in Russian].

8. Klaproth J.H. Reise in den kaukasus und nach georgien unternommen in den jahren 1807 und 1808 [Traveling in the Caucasus and Georgia in 1807 and 1808] (Buchhandlungen des Hallischen Waisenhauses, 1814, 626 p.) [in German].

9. Pallas P.S. Sravnitel'nyj slovar' vseh jazykov i narechij [Comparative dictionary of all languages and adverbs] (Schnor's printing house, SPb., 1789, 440 p.) [in Russian].

10. Dmitriev N.K. Materialy po istorii kumykskogo jazyka [Materials on the history of the Kumyk language] [Languages of the North Caucasus and Dagestan], 2, 183-247 (1949).

11. Berezin I.N. Puteshestvie po Dagestanu i Zakavkaz'ju [Travel to Dagestan and Transcaucasia] (Kazan, 1849, 473 p.) [in Russian].

12. Aristov N.A. Zametki ob jetnicheskom sostave tjurkskih plemen i narodnostej i svedenija ob ih chislennosti [Notes on the ethnic composition of Turkic tribes and nationalities and information about their numbers] [Living old times], 3-4, 277-456 (1896).

13. Shihaliev D.M. Rasskaz kumyka o kumyках [The story Kumyk about the Kumyk] (Epoch, Makhachkala, 2012) [in Russian].

14. Makarov T. Tatarskaja grammatika kavkazskogo narechija [Tatar grammar of the Caucasian dialect] (Printing office Of the office of the Governor of the Caucasus, Tiflis, 1848, 144 p.) [in Russian].

15. Nemeth J. Kumikisches und balkarisches Worterverzeihniss [Keleti Szemle] 1274-1308 (1911-1912).

16. Dmitriev N.K. Grammatika kumykskogo jazyka [Grammar of the Kumyk language] (Publishing house Of the Academy of Sciences of the USSR, Moscow-Leningrad, 1940, 206 p.) [in Russian].

17. Tjurkskij mir [Turkic world] [Electronic resource]. Available at. <http://tyurki.weebly.com> (Accessed: 21.02.2020).

18. Vvedenie v tjurkologiju. Uchebnik [Introduction to Turkology. Textbook] (ENU, Astana, 2013, 304 p.) [in Russian].

19. Ol'mesov N.H. Fonetika kumykskogo jazyka (sistema glasnyh) [Phonetics of the Kumyk language (vowel system)] (Makhachkala, 1985, 325 p.) [in Russian].

20. Jazyki mira: Tjurkskie jazyki [Languages of the world: Turkic languages] (Moscow, 1996, 543 p.) [in Russian].

Авторлар туралы мәлімет:

Шаймердинова Н.Ф. – түркітану кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Жиембай Б.С. – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Shaymerdinova N.G. – Doctor of Philology, Professor of Turkology Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Zhiyembay B.S. – PhD student of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.